

Lietuvos Respublikos Seimo nariams
Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetui
Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komitetui

(Siunčiama tik el. paštu)

Nr. LŽTC-2022-11-24/01

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO PAKEITIMŲ, SUSIJUSIŲ SU SEKSUALINIU SMURTU

Vilnius
2022-11-24

Žmogaus teisių organizacijų koalicija, kartu su Moterų informacijos centru, VšĮ Ribologija, Asociacija „Lygiai“, Lietuvos negalios organizacijų forumu ir kitomis žmogaus teisių organizacijomis, reaguodami į viešojoje erdvėje Seimo narių Morganos Danielės ir Ievos Pakarklytės pristatytą siūlymą pakeisti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 151 str., kuris numatytą atsakomybę už lytinius santykius be aiškaus ir laisvanoriško sutikimo, teikia pastabas ir pasiūlymus šiai iniciatyvai ir galimam teisinio reglamentavimo tobulinimui.

Nevyriausybinių organizacijų džiaugiasi prasidėjusia plačia diskusija apie poreikį keisti Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą (toliau – BK) taip, kad jis kuo labiau atlieptų nukentėjusiųjų nuo seksualinių nusikaltimų poreikius bei padėtų užtikrinti jų apsaugą. Dabartinis teisinis reglamentavimas ir susiformavusi teismų praktika atgraso kreiptis pagalbos asmenis, patyrusius seksualinę prievartą – seksualinio smurto aukoms pagalbą teikiantys specialistai skaičiuoja, kad policijai pranešama tik apie vieną iš keturių seksualinio smurto atvejų.¹ Tai lemia specializuotos pagalbos centrų suaugusiems asmenims nukentėjusiems nuo seksualinio smurto nebuvimas, netinkamas teisėsaugos pareigūnų elgesys, specialios kompetencijos trūkumas, prievartos kultūra, palaikoma aukų kaltinimo, negebėjimas atpažinti seksualinio smurto² ir kt.

Europos Sąjungoje vykdyto tyrimo duomenimis 1 iš 10 moterų nuo 15 m. amžiaus yra patyrusios kokią nors seksualinio smurto formą, 1 iš 20 tokio pat amžiaus moterų yra patyrusios išprievartavimą.³ Svarbu pažymėti, jog moterys ir merginos su negalia patiria diskriminaciją ir padidintą pažeidžiamumą dėl savo lyties, amžiaus ir negalios, o moterys ir merginos su intelekto negalia yra ypač pažeidžiamos. Apskaičiuota, kad seksualinę prievartą iki 18 metų patiria nuo 40 iki 70 procentų mergaičių ir merginų su intelekto negalia.⁴

2021 metais Lietuvoje registruoti 291 nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui. Toks duomenų neatitikimas rodo, kad

¹ <https://www.visureikalas.lt/naujienos/man-reikia-pagalbos/2020/08/patyrta-seksualini-smurta-ka-daryti>

² 2018 m. atlikta reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa atskleidė, jog 41 proc. gyventojų sutinka su teiginiu, jog mylėjimasis su vyru yra žmonos pareiga

(https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/09/visuomenes_nuomones_apklausa_vilmorus.pdf)

³ FRA, *Violence against women: an EU-wide survey. Main results*, 2015

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

⁴ The Roeher Institute, *Violence against Women with Disabilities*, 2004, Ottawa, Public Health Agency of Canada.

Lietuvoje seksualinės prievartos tema nėra atpažįstama, o į institucijas besikreipiančių yra gerokai mažiau nei realiai nuo tokio smurto nukentėjusiųjų.

Dėl šių priežasčių raginame skirti didelį dėmesį seksualinio smurto temai Lietuvoje – užtikrinti tarptautinius standartus atitinkantį teisinį reglamentavimą, kurti specializuotos pagalbos centrus, finansuoti reprezentatyvių kokybinių, kiekybinių ir viktimologinių tyrimų atlikimą, siekiant išsiaiškinti seksualinio smurto paplitimą Lietuvoje. Kartu skatiname praplėsti diskusiją dėl seksualinių nusikaltimų ir sutikimo⁵ koncepcijos, kartu įtraukiant BK 149 ir 150 str.

Žemiau pateikiame (1) teisinę analizę dėl sutikimu paremtų baudžiamųjų įstatymų, (2) BK 149 ir 150 str. analizę, argumentus, kodėl dabartinės teisinės sąvokos nėra tinkamos kovojant su seksualiniais nusikaltimais bei konkrečią siūlomą BK 150 str. formuluotę, (3) informaciją apie statistinių duomenų svarbą ir šiuo metu egzistuojantį stygių; 4) informaciją apie specializuotos pagalbos centrų trūkumą Lietuvoje; ir 5) argumentus dėl Stambulo konvencijos ratifikavimo.

1. Dėl sutikimo (angl. *consent*)

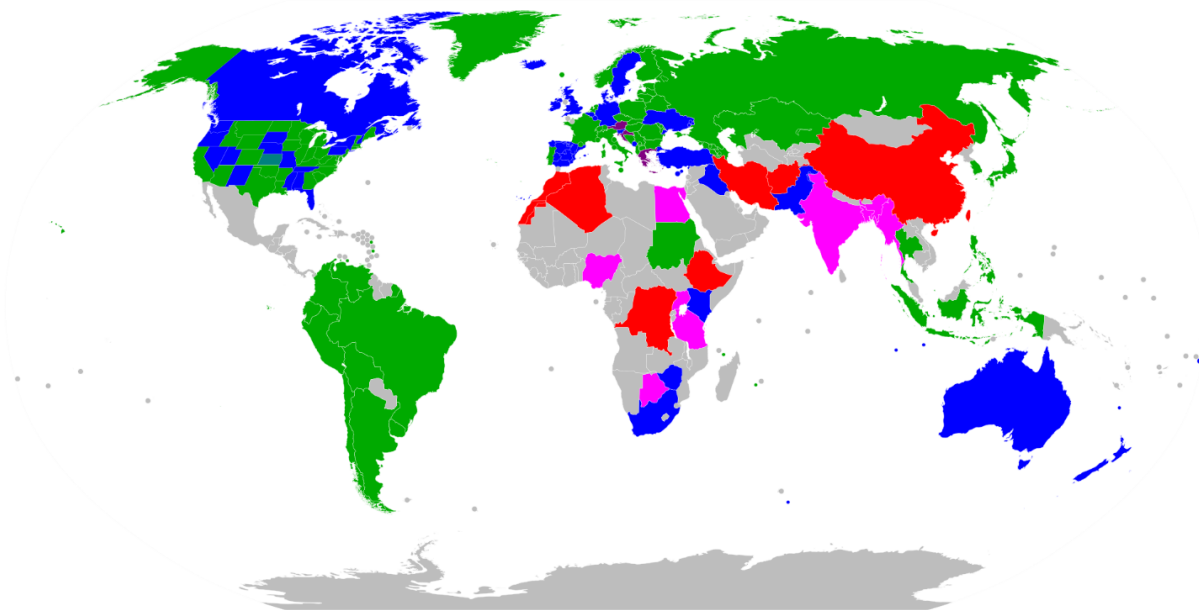
Šiuo metu pasaulyje nėra vieningo teisinio reguliavimo, susijusio su seksualiniais nusikaltimais. Šalis galima skirstyti į tris kategorijas: pirmoji šalių grupė savo teisinėse bazėse yra įtvirtinusi **prievarta grįstą** teisinį reglamentavimą – vadinasi, tam, kad lytinis aktas būtų laikomas prievartavimu (ar išžaginiu), turi būti nustatytas fizinės prievartos faktas. Antroji šalių grupė vadovaujasi **sutikimo koncepcija** – bet koks lytinis aktas be sutikimo yra seksualinė prievarta. Yra dalis šalių, įtvirtinusių **mišrų reguliavimą**, t. y. kaip atskirus nusikaltimus traktuoja 1) seksualinį smurtą, naudojant prievartą ir 2) seksualinį smurtą, vykdomą be prievartos, bet ir be sutikimo.

Su sutikimu susiję teisės aktai skirtingose valstybėse taip pat skiriasi. Galima išskirti tris požiūrius į sutikimo grįstą seksualinio prievartavimo apibrėžimą:

- 1) **Dviejų lygmenų** (angl. *two-tiered approach*). Pagal šį metodą paliekama seksualinio prievartavimo nuostata, pagal kurią reikalaujama naudoti jėgą, prievartą ar grasinimus, ir pridedama papildoma nuostata, kuri visiškai pagrįsta sutikimu lytiniams santykiams. Toks požiūris yra problematiškas dėl skirtingo požiūrio ir skirtingo dydžio bausmių taikymo.
- 2) **Ne reiškia ne**. Tokia prieiga nereikalauja jėgos, grasinimų ar prievartos panaudojimo, bet reikalauja, kad lytiniai santykiai būtų įvykę „prieš asmens valią“, t. y. kai yra aiškus asmens nesutikimas lytiniams santykiams. Šis požiūris kritikuojamas dėl to, jog neretai visas dėmesys yra skiriamas aukos elgesiui – ką jis/ji sakė, kaip buvo apsirengusi, kaip išreiškė nesutikimą, kodėl neišreiškė jo garsiai ir kt. Tai prisideda prie aukų kaltinimo kultūros ir galimos antrinės viktimizacijos.
- 3) **Taip reiškia taip**. Toks požiūris grindžiamas sutikimu, kriminalizuojant lytinius santykius ar kitus seksualinius veiksmus su asmeniu, kuris nedalyvauja savo noru, o ne prieš jo

⁵ Sutikimo koncepcija paremta požiūriu, jog prievarta turi būti laikomi tokie lytiniai santykiai, kuriuose viena iš šalių nėra laisva valia žodžiu ar savo veiksmais išreiškusi sutikimo seksualiniams veiksams. Tai priešinga dabar vyraujančiai prievartos koncepcijai, pagal kurią kriminalizuoti tik tokie seksualinės prievartos veiksmai, kuriuose panaudota jėga, grasinimai ir yra aiškus vienos iš šalių nesutikimas.

valią. Tokiu būdu pagrindinis dėmesys skiriamas kaltinamojo (-sios), o ne nukentėjusiojo (-sios) elgesiui.

Sutikimu ir prievarta pagrįsta seksualinio smurto teisės aktų pasaulio žemėlapis, Wikimedia Commons iliustr., 2021

- Sutikimu paremti įstatymai, kriminalizuotas seksualinis smurtas santuokoje (angl. *marital rape*).
- Prievarta paremti įstatymai, kriminalizuotas seksualinis smurtas santuokoje
- Sutikimu paremti įstatymai, seksualinis smurtas santuokoje nekriminalizuotas
- Prievarta paremti įstatymai, seksualinis smurtas santuokoje nekriminalizuotas
- Mišrus reglamentavimas, kriminalizuotas seksualinis smurtas santuokoje
- Prievarta paremta vaginaliniu seksu, sutikimu paremtas analiniu ir oraliniu seksu, kriminalizuotas seksualinis smurtas santuokoje

Lietuvoje, siekiant nusikaltimą laikyti išprievartavimu ar išžagininimu, įstatymas reikalauja įrodyti prievartos, jėgos panaudojimo, grasinimo jėga arba bejėgiškos būklės faktą. Lietuvos baudžiamojo kodekso 150 str. numato, jog atsako tas, kas tenkino lytinę aistrą su žmogumi **prieš šio valią <...> panaudodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuoj pat jį panaudoti <...>**. Vadinasi, Lietuva priskirtina prie šalių, kurių įstatymai paremti prievartos buvimo elementu. Teisinį reguliavimą papildo teismų praktika, kurioje vadovaujamosi pozicija, jog **nesutikimas** lytiškai santykiauti turi būti aiškiai išreikštas ir kaltininkas turi suvokti kito asmens nesutikimą.⁶ Be to, iš nukentėjusiojo reikalaujama aktyvių pasipriešinimo veiksmų, kurie įrodytų asmens nesutikimą lytiniam santykiams.

Tačiau pasitaiko atvejų, kai seksualinio nusikaltimo metu nukentėjusysis (-ioji) nesipriešina, nešaukia pagalbos, nenaudoja fizinės jėgos stengiantis ištrūkti. Tyla, sustingimas ar kitoks neveikimas gali būti viena iš reakcijų į užpuolimą ar kitokį stresą.⁷ Daugeliui yra žinomas kovok-arba-bėk (angl. *fight-or-flight*) organizmo atsakas į stresą, atsirandantis jaučiant grėsmę. Šiuo atveju organizmas išskiria streso hormonus, tokius kaip kortizolis ir adrenalinas, kurie

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gruodžio mėn. 9 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 2K-538/2014.

⁷ James W. Hopper, *Why many rape victims don't fight or yell*, 2015, <https://www.washingtonpost.com/news/grade-point/wp/2015/06/23/why-many-rape-victims-dont-fight-or-yell/>

padidina koncentraciją, gebėjimą reaguoti ir jėgą. Taip pat padidėja pulsas ir kraujospūdis, paaštrėja atmintis, sustiprėja imuninė sistema. Organizmas paruošiamas gintis arba pabėgti nuo galimo pavojaus.

Tačiau kovok-arba-bėk nėra vienintelis organizmo atsakas į stresą. Kaip teigia mokslininkai, sustingimas taip pat yra viena iš smegenų reakcijų į pavojų, ypač į užpuoliko ataką. Sustingimas įvyksta, kai migdolinė smegenų dalis (lot. *amygdala*) – itin svarbi žmonių „pavojaus sistemos“ dalis – identifikuoja ataką ir signalizuoja smegenų kamienui, kad šis slopintų judėjimą. Tai įvyksta žaibiškai, automatiškai ir sąmoningai nekontroliuojamai.

Svarbu paminėti ir iššūkius, su kuriais suduria asmenys su negalia. Moterų, turinčių intelekto ir/ar psichosocialinę negalią, situacijos supratimas seksualinės prievartos metu ir (arba) jų nesugebėjimas pasakyti „ne“ gali būti neteisingai suvoktas kaip sutikimas.⁸

Atsižvelgiant į tai, jog nukentėjusieji ne visada gali aiškiai ir nedviprasmiškai išreikšti savo **nesutikimą**, pritariame Seimo narių iniciatyvai įtvirtinti sutikimo koncepciją – tokiu atveju reikėtų įrodyti ne tai, kad buvo nesutikimas, o tai, kad nebuvo sutikimo.

Būtina atkreipti dėmesį, jog toks reglamentavimas jau dabar egzistuoja dalyje Europos ir pasaulio šalių, neperkėlus įrodinėjimo naštos įtariamajam/ai ir nepanaikinus nekaltumo prezumpcijos. Šiuo metu savo baudžiamuosiuose įstatymuose sutikimą lytiniais santykiams yra įtvirtinusios šios Europos regiono valstybės: Belgija (1989 m.), Kroatija (2013 m.), Kipras (2020 m.), Danija (2021 m.), Vokietija (2016), Graikija (2019 m.), Islandija (2018 m.), Airija (1981 m.), Liuksemburgas (2011 m.), Malta, Slovėnija (2021 m.), Švedija (2018 m.), Jungtinė Karalystė (2000 m.), Ispanija (2022 m.), Turkija (2014 m.), Juodkalnija (2018 m.) Ukraina (nuo 2022 m.).

Švedija, baudžiamąjį įstatymą pakeitusi 2018 m., tai padarė po dar vieno rezonansinio prievartos atvejo – 2013 m. Švedijoje teismas išteisino tris vyrus, kurie buvo kaltinami penkiolikmetės merginos prievartavimu vyno buteliu. Teisėjo teigimu, *žmonės, kurie užsiima seksualine veikla natūraliai daro dalykus vienas kito kūnas spontaniškai, neprašant sutikimo*. Teismo sprendimas sukėlė didelį visuomenės nepasitenkinimą ir įkvėpė nacionalinį judėjimą FATTA, kuris siekė seksą be sutikimo pripažinti prievartavimu. 2018 m. Švedijos parlamentas didžiule persvara priėmė reikalingus įstatymo pakeitimus.

Priėmus įstatymą, daugiau asmenų, nukentėjusių nuo seksualinio smurto, išdrįso kreiptis pagalbos ir ieškoti teisingumo: 2017 m. dėl seksualinės prievartos nusikaltimų į teisėsaugą kreipėsi 190 asmenų, 2019 m. šis skaičius išaugo iki 333.⁹ Pokyčiai įvertinti teigiamai, atsižvelgiant į tai, kad daugiau nukentėjusiųjų sulaukė teisingumo. Be to, skaičiai laikomi įrodymu, jog kitos šalys taip pat turėtų priimti sutikimu paremtus baudžiamuosius įstatymus.¹⁰

⁸ Janine Benedet and Isabel Grant. *Hearing the Sexual Assault Complaints of Women with Mental Disabilities: Consent, Capacity, and Mistaken Belief*, 2007, McGill Law Journal (52 McGill L.J. 243).

⁹ Emma Prins, *A Consensus on Consent - Do we need Consent-based Legislation?*, 2021, https://www.researchgate.net/publication/348809203_A_Consensus_on_Consent_-_Do_we_need_Consent-based_Legislation

¹⁰ Emma Batha, *Rape conviction rates rise 75% in Sweden after change in the law*, 2020, <https://www.reuters.com/article/us-sweden-crime-rape-law-trfn-idUSKBN23T2R3>

Portugalijoje sutikimo įstatymas buvo vieningai priimtas 2019 m. Tai parlamentus paskatino padaryti visuomenėje pasipiktinimą sukėlęs atvejis, kai du vyrus, lytiškai santykiavusius su be sąmonės esančia moterimi, teismas išteisino, argumentuojant jog prievartos nėra, nes nebuvo smurto, o visa situacija tebuvo „abipusis gundymas“. Tai lėmė visuomenės reakciją, kuria reikalauta įstatymuose aiškiai apibrėžtų seksualinį prievartavimą, t. y. kad dėmesys būtų sutelktas į sutikimo trūkumą, o ne į jėgos panaudojimą.

Panašiai įvyko ir **Ispanijoje**, kur 2016 metais Pamplonoje, Šv. Fermino šventės įvykdytas grupinis 18-metės merginos išžaginimas. Pirmos instancijos teisme penki užpuolikai buvo nuteisti ne dėl išprievartavimo, o dėl seksualinio priekabiavimo. Anot kaltinamiesiems atstovavusių advokatų, moters sutikimą lytiniams santykiams indikavo tai, jog ji išpuolio metu nejudėjo ir buvo užsimerkusi – tai įrodo vyrų padarytas vaizdo įrašas. Po šešerių metų teisinės ir visuomeninės kovos, šių metų rugpjūčio pabaigoje Ispanija priėmė įstatymą, pagal kurį lytiniams santykiams reikalingas aiškus ir nedviprasmiškas sutikimas, taip dar kartą pabrėžiant, jog tylą bei sustingimą nėra laikomi sutikimu.

Kalbant apie **Lietuvos** teisinę situaciją, yra akivaizdu, jog dabartinis teisinis reguliavimas neužtikrina tinkamos apsaugos nuo seksualinio smurto nukentėjusiems asmenims, juos diskriminuoja ir skirsto pagal pasenusią lyčių sampratą. Kartu yra akivaizdus Lietuvos statistikos neatitikimas tarptautinei statistikai ir viktimologiniams tyrimams, kas reiškia, jog dėmesys nukentėjusiems nuo seksualinio smurto neatliepia tokių asmenų poreikių ir neužtikrina teisingumo jausmo.

Priėmus Seimo narių siūlomus BK 151 str. pakeitimus atsirastume tarp šalių, kurių teisinis reglamentavimas laikomas mišriu – vadinasi, išžaginimas ar seksualinis prievartavimas būtų pripažįstamas tik tais atvejais, kai yra panaudojama jėga ar grasinimai, o privertimas lytiškai santykiuoti – tais atvejais, kai nėra sutikimo. Tačiau, kaip minėta anksčiau, prievartautojams ne visada prireikia panaudoti jėgą, nes nukentėjusieji ne visada turi galimybę priešintis ir išreikšti savo nesutikimą fiziniais veiksmais. Žinoma, šių nusikalstamų veikų sunkumas ir sankcijos taip pat skirtųsi, seksą be sutikimo (bet ir be prievartos) laikant mažiau reikšmingu. Tokiu atveju formuojamas požiūris, jog tik lytinis aktas, atliktas panaudojus jėgą ir prievartą, laikomas „tikru“ prievartavimu. Be to, toks požiūris į seksualinius nusikaltimus yra kritikuojamas tarptautinės bendruomenės, teigiant, jog seksualinį smurtą išgyvenusiems asmenims turi būti suteikta tokio pat lygio teisinė apsauga.¹¹

Dėl šios priežasties esame įsitikinę, jog sutikimo (*tik taip yra taip*) koncepcija turėtų būti paremti ir kiti Baudžiamojo kodekso straipsniai, susiję su seksualiniu smurtu, t. y. BK 149 ir 150 str.¹², nes lytinis aktas be vienos iš pusių savanoriško sutikimo yra seksualinis prievartavimas. Savo argumentus išdėstome žemiau.

2. Dėl BK 149 ir 150 straipsnių

¹¹ Žr. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur01/9452/2018/en/>, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/SR/Call_on_Rape/EGM_EN-SR_Report.pdf

¹² Nors, kaip argumentuojame žemiau, siūlytume atsisakyti seksualinio prievartavimo veiksmų atskyrimo į du skirtingus baudžiamojo kodekso straipsnius.

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse yra dvi su seksualine prievarta susijusios nusikalstamos veikos – išžaginimas (BK 149 str.) ir seksualinis prievartavimas (BK 150 str.). Abu straipsniai numato atsakomybę už lytinės aistros tenkinimą su žmogumi prieš šio valią, panaudojant fizinį smurtą ar grasinant tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimant galimybę priešintis, ar pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo asmens būkle. Esminis skirtumas tarp išžaginimo ir seksualinio prievartavimo yra prievartos būdas – išžaginimo metu santykiuojama vaginaliniu būdu, o seksualinio prievartavimo metu lytinė aistra tenkinama analiniu, oraliniu ar kitokio fizinio sąlyčio būdu.

Teisės teorijoje pabrėžiama, jog išžaginimo atveju lytinės aistros tenkinimas galimas tik „natūraliu“ būdu, t. y. atsakomybę užtraukia vaginalinis lytinis aktas tarp vyro ir moters, kai kontaktuojama vyro varpa ir moters vagina. Pastebėtina, jog ir sankcija už BK 149 str. yra didesnė, taip suponuojant, jog vaginalinis aktas yra sunkesnis nusikaltimas už kitokį lytinės aistros tenkinimą (analiniu, oraliniu ar kitu būdu). Tačiau kyla klausimas, kuo paremtas toks heteronormatyvinis¹³ veikų skirstymas, pagal kurį tik moterį išžaginęs vyras arba vyrą išžaginusi moteris gali būti nuteisti pagal BK 149 str. Kiti prievartos būdai, kurie išeina už „natūralaus“¹⁴ santykiavimo ribų, laikomi mažiau pavojingi, taip sumenkinant nukentėjusiųjų patirtis.

Be to, baudžiamajame kodekse numatytos sankcijos už seksualinį smurtą prieš mažamečius ar nepilnamečius taip pat skiriasi. Jei nukentėjęs asmuo nepilnametis, už išžaginimą skiriamas laisvės atėmimas nuo trejų iki dešimties metų, o už seksualinį prievartavimą – nuo dvejų iki dešimties metų. Jei nukentėjęs asmuo mažametis, už išžaginimą skiriamas laisvės atėmimas nuo penkerių iki penkiolikos metų, o už seksualinį prievartavimą – nuo trejų iki trylikos metų. Atsižvelgiant į tai, kad išžaginimu yra laikomas tik vaginalinis lytinis aktas, smurtautojai, pasirinkę kitokią seksualinio smurto formą prieš nepilnamečius bei mažamečius, gali sulaukti mažesnės bausmės, nors padariniai nukentėjusiajam gali būti identišškai žalojantys. **Kitaip tariant, seksualinė prievartą prieš mažametį berniuką analiniu būdu laikoma mažiau pavojingu prievartos būdu nei mažametės mergaitės išžaginimas vaginaliniu būdu.**

Būtina pažymėti, jog kalbant apie sankcijų suvienodinimą svarbiausia yra ne bausmės dydis, o valstybės požiūris į seksualinius nusikaltimus ir nuo jų nukentėjusius asmenis. Šiuo metu egzistuojantis nusikaltimų skirstymas į išžaginimą ir seksualinį prievartavimą yra paremtas heteronormatyviniu požiūriu į seksualinį smurtą ir neatsižvelgia į padarinius, kuriuos šios veikos sukelia nukentėjusiesiems, todėl turi būti keičiamas.

Ekspertai išskiria kelias pagrindines problemas, susijusias su BK 149 straipsniu. Pirmiausia, pats terminas „išžaginti“ reiškia išplėsti, išskėsti. Toks terminas yra deskriptyvus ir žeminantis.¹⁵ Galima kvestionuoti ir asmens privatumo apsaugą, kadangi kvalfikuoiant veiką pagal BK 149 str. yra atskleidžiamos seksualinės prievartos detalės, kurios gali pakartotinai traumuoti nukentėjusį asmenį.

¹³ Heteronorma yra visuomenės būvis, kai išvien konstruojama ir palaikoma „moteriškos“ (heteroseksualios) moters ir „vyriško“ (heteroseksualus) vyro idėja (Butler, J. (2017). *Vargas dėl lyties. Vilnius: Kitos knygos*).

¹⁴ LR BK komentare nurodoma jog seksualinis prievartavimas nuo išžaginimo iš esmės skiriasi vienu požymiu – lytinės aistros tenkinimo forma. Išžaginimo atveju lytinės aistros tenkinimas galimas tik *natūraliu* būdu, t.y. vaginalinis lytinis aktas tarp vyro ir moters, kai kontaktuojama vyro varpa ir moters vagina.

¹⁵ dr. Laima Vaigė, *Teisingumas seksualinio smurto bylose? Ne, stereotipus įtvirtinanti teisė!*, 2017, <https://manoteises.lt/straipsnis/teisingumas-seksualinio-smurto-bylose-ne-stereotipus-itvirtinanti-teise/>

Be to, BK normos perteikia ir reprodukuoja ydingą dichotomiją tarp „tikro“ ir „netikro“ sekso¹⁶, kadangi BK 149 str. kalba apie „lytišką santykiavimą“, o 150 str. jau tik apie „lytiškos aistros tenkinimą“. Vadinasi oralinis, analinis ar kitoks aktas nelaikomas „santykiavimu“. Vėlgi, tokia seksualinių santykių hierarchija menkina seksualinį smurtą, patirtą ne normatyviu laikomu būdu, tačiau galinčiu turėti identiška žalojančias pasekmes.

Dėl šios priežasties siūlome panaikinti BK 149 str., o 150 str. reformuluoti taip:

1. Tas, kas tenkino lytinę aistrą su žmogumi **prieš šio be jo aiškiai išreikšto laisvanoriško sutikimo**,
baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki trejų metų.
2. Tas, kas tenkino lytinę aistrą su žmogumi panaudodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimdamas galimybę priešintis, ar pasinaudodamas bejėgiška nukentėjusio asmens būkle,
baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki septynerių metų.
3. Tas, kas su bendrininkų grupe atliko šio straipsnio 1 ir 2 dalyje numatytus veiksmus,
baudžiamas laisvės atėmimu iki dešimties metų.
4. Tas, kas šio straipsnio 1 ir 2 dalyje numatytus veiksmus atliko nepilnamečiui asmeniui,
baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki dešimties metų.
5. Tas, kas šio straipsnio 1 ir 2 dalyje numatytus veiksmus atliko mažamečiui asmeniui,
baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki penkiolikos metų.
6. Už šio straipsnio 1 ir 2 dalyje numatytą veiką asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, prokuroro reikalavimas arba kai ikiteisminis tyrimas pradėtas nustačius smurto artimoje aplinkoje požymius.
7. Už šio straipsnio 4 ir 5 dalyse numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo.

3. Dėl statistikos nebuvimo

2014 m. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros (FRA) vykdyta apklausa parodė, kad viena iš 10 Sąjungos moterų (nuo 15 metų amžiaus) yra patyrusi kokį nors seksualinį smurtą, o viena iš 20 buvo išžaginta, tačiau į policiją kreipiasi tik iki 15 proc. nukentėjusiųjų.¹⁷ 2021 m. FRA apklausos duomenimis, 11 proc. visų smurtinių nusikaltimų sudaro seksualinio pobūdžio nusikaltimai.¹⁸ Į šią statistiką nepatenka privertimas lytiškai santykiauti grasinimais ar šantažu.

¹⁶ *Ibid*, 10.

¹⁷ FRA, *Violence against women: an EU-wide survey. Main results*, 2015
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

¹⁸ FRA, *Crime, Safety And Victims' Rights*, 2021,
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2021-crime-safety-victims-rights_en.pdf

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje nėra atliekami viktimologiniai tyrimai, susiję su seksualiniu smurtu, yra sudėtinga apčiuopti tikrąjį seksualinių nusikaltimų mastą Lietuvoje. 2021 m. duomenimis buvo užregistruoti 68 išžaginimo (BK 149 str.) atvejai, 78 seksualinio prievartavimo atvejai (BK 150 str.) ir 2 privertimo lytiškai santykiuoti (BK 151 str.).¹⁹ Tačiau nukentėjusiems nuo seksualinio smurto pagalbą teikiantys specialistai skaičiuoja, kad policijai būna pranešama tik apie vieną iš keturių seksualinio smurto atvejų.²⁰

Europos Sąjungoje vykdyto tyrimo duomenims (FRA, 2014m) 1 iš 10 moterų nuo 15 m. amžiaus yra patyrusios kokią nors seksualinio smurto formą, 1 iš 20 tokio pat amžiaus moterų yra patyrusios išprievartavimą. 2021 metais Lietuvoje registruoti 291 nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui. Toks duomenų neatitikimas rodo, kad Lietuvoje seksualinės prievartos tema nėra atpažįstama, o į institucijas besikreipiančių yra gerokai mažiau nei realiai nuo tokio smurto nukentėjusiųjų.

Akivaizdu, jog nematydami realios situacijos skiriame nepakankamai dėmesio seksualinio smurto temai bei nuo jo nukentėjusių moterų ir vyrų apsaugai bei pagalbai. Dėl tokių duomenų jautrumo bei galimų traumų reikalinga speciali prieiga prie nukentėjusiųjų, tuo turi rūpintis valstybės institucijos, aiškiai skirdamos dėmesį ir resursus ir nepalikdamos šia sritimi rūpintis NVO sektoriui, kuris dideliais resursais nedisponuoja. Dėl šios priežasties raginame skirti daugiau dėmesio ir finansinių resursų viktimologiniams tyrimams Lietuvoje, taip pat kuo skubiau atlikti pirmąjį Lietuvoje reprezentatyvų tyrimą siekiant pamatuoti seksualinio smurto paplitimą ir daugiau sužinoti apie nukentėjusių asmenų patirtis.

4. Dėl specializuotos pagalbos centrų steigimo

Specializuotos pagalbos centrai yra įstaigos, teikiančios nemokamą ir konfidencialią specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims. Tokie centrai teikia emocinę paramą, kvalifikuotą socialinę, psichologinę ir teisinę pagalbą, informaciją apie įstatyminių reguliavimų ir kitų institucijų teikiamą pagalbą, tarpininkauja dėl reikiamos pagalbos teikimo.

Šiuo metu Lietuvoje nėra tinkamos pagalbos nuo seksualinių nusikaltimų nukentėjusiems asmenims. Šalyje veikia specializuotos kompleksinės pagalbos centrų (SKPC) tinklas, jungiantis 15 organizacijų, kurių pagrindinė funkcija yra specializuotos kompleksinės pagalbos teikimas nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims (2021 m. pagalba suteikta 11 651 asmeniui, 2022 m. I - III ketv. - 10 710 asmenų). SKPC pranešimų apie seksualinį smurtą patyrusias moteris sulaukia tikrai mažai (policijos perduodamų praktiškai nėra, asmeniškai besikreipiančių taip labai mažai). Tai gali būti nulemta visuomenės požiūrio, teisės aktų nuostatų bei teisėsaugos institucijų praktikos. Tačiau būtina pabrėžti, jog SKPC teikia pagalbą nukentėjusiems nuo seksualinio smurto **artimoje aplinkoje**, todėl asmenys, patyrę seksualinį smurtą viešoje erdvėje, ne iš savo romantinio partnerio, neturi, kur kreiptis – nėra algoritmo, pagal kurį nukentėjusiuosius nuo seksualinio smurto galima būtų nukreipti į tinkamus specialistus dėl teisinės, medicininės, psichologinės pagalbos.

¹⁹ Informacijos ir ryšių departamento duomenys apie užregistruotas ir iširtas nusikalstamas veikas įstaigose, atliekančiose ikiteisminius tyrimus, 2021 m. sausis-gruodis,

https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=9565&datasource=66848

²⁰ <https://www.visureikalas.lt/naujienos/man-reikia-pagalbos/2020/08/patyriau-seksualini-smurta-ka-daryti>

2019 m. JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (angl. CEDAW) komitetas atkreipė dėmesį į nepakankamą specializuotos pagalbos centrų moterims, nukentėjusioms nuo smurto lyties pagrindu, finansavimą. Komitetas rekomendavo Lietuvai skirti didesnę finansavimą, kad centrai veiktų efektyviai ir būtų galimybė didinti kokybiškos pagalbos prieinamumą visoje Lietuvoje.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į tinkamai paruoštų medikų trūkumą bei tyrimų ir vaistų, reikalingų patyrus prievartą, kompensavimą iš valstybės biudžeto. Šiuo metu nukentėjęs asmuo beveik už viską yra priverstas susimokėti pats. Nors tokie teisės aktai buvo rengiami, tačiau procesas buvo sustabdytas pandemijos.²¹

Dėl šių priežasčių raginame sukurti pagalbos nukentėjusiems nuo seksualinių nusikaltimų centrų tinklą ir užtikrinti jam nuolatinį finansavimą. Pradžiai siūlome inicijuoti vieno nacionalinio centro steigimą, kuris galėtų būti plečiamas kuriant filialus, jei toks poreikis būtų akivaizdus.

5. Dėl Stambulo konvencijos ratifikavimo

Europos Tarybos konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulo konvencija) Lietuva pasirašė 2013 m., tačiau ratifikuoti delsia iki šiol. Visuomenėje skleidžiami tikrovės neatitinkantys faktai nukreipė dėmesį nuo pagrindinio konvencijos siekio – apsaugoti moteris nuo smurto, įskaitant ir seksualinį smurtą.

Nors Stambulo konvencijos oponentai teigia, jog Lietuvoje egzistuoja visi teisės aktai, kurie užtikrina Stambulo konvencijoje numatytus aukų apsaugos standartus, tai nėra tiesa. Kaip minėta aukščiau, Lietuvoje nėra veikiančių specializuotos pagalbos centrų, kurie teiktų pagalbą nukentėjusiems nuo seksualinio smurto. Konvencijos 25 str. numato pareigą valstybėms narėms imtis „būtinų teisėkūros ar kitų priemonių, kad numatytų sukurti pakankamai tinkamų ir lengvai prieinamų išžaginimo aukų krizės centrų ar pagalbos seksualinio smurto aukoms centrų, kuriuose būtų atliekama aukų medicininė apžiūra ir teismo ekspertizė, teikiama parama aukoms po traumų ir aukų konsultavimo paslaugos.“ Be to, būtent Stambulo konvencija įpareigoja valstybes naries koreguoti nacionalinius baudžiamuosius įstatymus taip, kad būtų kriminalizuoti seksualiniai veiksmai be savanoriškai ir laisva valia duoto sutikimo.²²

2019 m. CEDAW komitetas rekomendacijose Lietuvai paragino paspartinti teisės aktų, skirtų kovai su smurtu prieš moteris lyties pagrindu derinimą pagal Konvenciją, įskaitant Stambulo konvencijos ratifikavimą. Tais pačiais metais Europos Parlamente buvo priimta rezoliucija, kuria valstybės, įskaitant Lietuvą, raginamos kuo greičiau ratifikuoti Stambulo konvenciją, be to, smerkiami išpuoliai ir kampanijos prieš Konvenciją kai kuriose šalyse, pagrįsti sąmoningu visuomenės klaidinimu ir melagingu minėtos Konvencijos aiškinimu.

²¹ Domantė Platūkytė, *Seksualinių aukų situacija Lietuvoje vis dar tragiška: nežino, kur kreiptis, susimoka už tyrimus, patiria akistatą su skriaudėju*, 2020, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1243992/seksualiniu-auku-situacija-lietuvoje-vis-dar-tragiska-nezino-kur-kreipti-s-susimoka-uz-tyrimus-patiria-akistata-su-skriaudeju>

²² Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo, 2011, 36 str., https://manoteises.lt/wp-content/uploads/2017/05/STAMBULO-KONVENCIJA_OFICIALUS.pdf

Remdamiesi aukščiau išdėstytais argumentais, raginame:

- 1) įvertinti pateiktus teisinius argumentus ir į juos atsižvelgti svarstant LR baudžiamojo kodekso pataisas dėl seksualinio smurto nusikaltimų;
- 2) kuo greičiau ratifikuoti Stambulo konvenciją, taip užtikrinant didesnę apsaugą nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, įskaitant seksualinį smurtą už artimos aplinkos ribų.
- 3) organizuoti klausymus Teisės ir teisėtvarkos komitete dėl Baudžiamojo kodekso pakeitimų, susijusių su seksualiniu smurtu. Esame pasiruošę bendradarbiauti ir teikti savo ekspertinę nuomonę.

Kilus klausimas dėl teikiamų pastabų ar norint pateikti atsakymą į šį raštą, prašome rašyti el. paštu: monika@lchr.lt

Kreipimąsi inicijavo Lietuvos žmogaus teisių centras

Kreipimąsi palaiko:

Žmogaus teisių organizacijų koalicija, kurią sudaro šios organizacijos:

VšĮ Diversity Development Group
Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė
Lietuvos žmogaus teisių centras
VšĮ Lygių galimybių plėtros centras
Nacionalinė LGBT* teisių organizacija LGL
VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“
VšĮ Romų visuomenės centras
Tolerantiško Jaunimo Asociacija
Žmogaus teisių stebėjimo institutas.

VšĮ Ribologija

Asociacija „Lygiai“

Moterų informacijos centras

Lietuvos moterų teisių įtvirtinimo asociacija (vienija 17 moterų nevyriausybinų organizacijų, atliekančių Specializuotos kompleksinės pagalbos centrų (SKPC) funkcijas ir teikiančių pagalbą nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims);

Asociacija Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės (jungia 5 organizacijas);

Lietuvos moterų lobistinė organizacija (jungia 42 organizacijas, veikiančias moterų teisių srityje visoje Lietuvoje);

Lietuvos negalios organizacijų forumas (jungia 15 organizacijų).